

Rolanda Fugger Germadnik

Poroke urarskega mojstra Niggla iz Celja

Leta 1990 je Kulturnozgodovinski oddelek Narodnega muzeja v Ljubljani odprl antološko razstavo *Ure skozi stoletja*, ki jo je strokovno pripravila gospa Vesna Bučič. Kot je zapisal takratni ravnatelj Boris Gombač, je bila razstava "v svojem bistvu kulturnozgodovinski prikaz razvoja urarstva pri nas, tako tehnologije kot oblikovanja".¹ V obsežnem katalogu k razstavi je gospa Bučič predstavila razvoj urarstva na splošno in posebno poglavje namenila raziskavam razvoja urarske obrti na Slovenskem; katalogu je dodala abecednim seznam obrtnikov, ki so tako ali drugače sodelovali pri izdelavi, popravilu ali izboljšavi ur in so od 16. pa do začetka 20. stoletja delovali na slovenskem etničnem ozemlju. Med 276 imeni najdemo konec 18. in v začetku 19. stoletja dve imeni izdelovalcev malih ur, ki se nanašata na Celje in sicer Franz Josef Knöbl in Georg Niggel (Niggel).² Obadva sta bila člana graške cehovske organizacije. O njunem delu je razmeroma malo podatkov, saj je bil avtorici ob razstavi znan samo en izdelek urarja Knöbla. To je žepna ura v pozlačenem ohišju z datumskimi kazalci, ki jo hrani Štajerski deželni muzej Joanneum v Gradcu.

Naključje je hotelo, da smo po razstavi v Pokrajinskem muzeju v Celju odkupili zlato žepno uro, ki glede na napis pripada delavnici Niggel iz Celja; pri pregledovanju fonda Magistrat Celje v Zgodovinskem arhivu Celje pa sem skoraj istočasno naletela na dokumente, ki sicer molče o obsegu dela obeh urarjev, o naročnikih in kvaliteti dela, zato pa osvetljujejo privatno sfero njenega življenja. Že gospa Bučič je navedla podatek, da se je Georg Niggel po smrti Josefa Knöbla poročil z njegovo ovdovelo ženo Katharino. Vdova je po svojem možu dedovala realno pravico do opravljanja malourarske obrti in Georg Niggel si je na ta način izboril lastno mojstrsko mesto pod soncem. Takšen postopek je bil običajna praksa med obrtniki tega časa; k temu so jih silila toga cehovska pravila, ki so na ta način med drugim zagotovila oskrbo žene in družine v primeru, da je glavni skrbnik umrl. Čustva v današnjem pomenu besede ob sklenitvi zakona seveda niso igrala nikakršne

vloge, pomemben je bil zgolj ekonomski vidik zakona. Ohranjeni dokumenti, to sta poročni pogodbi in zapuščinski inventarji, omogočajo podrobnejši vpogled v "zakonske kupčije" cehu zavezanega Geoga Niggla.

Franz Josef Knöbl se je izučil svoje obrti v Friedbergu pri urarju M. Elblu, izdelovalcu malih ur. Leta 1768 je bil Knöbl "proglašen za pomočnika" in bil leta 1779 "najet za podeželskega mojstra v Celju v Spodnji Štajerski".³ Iz dokumentov, ki so naštetih v zapuščinskem inventarju Franza Josefa Knöbla sklepamo, da se je poročil s Katharino rojeno Nestlerin 20. avgusta leta 1778. Zakoncema sta se rodila dva otroka, hči Katharina in sin Josef, ki sta bila ob njegovi smrti 29. marca 1795 stara 14. oziroma 15 let. Zapuščinski inventar, sestavila sta ga mestni sodnik Severin Pergtholdt in inventurni komisar Anton Sabukoscheg, odraža ekonomski položaj Josefa Knöbla: gotovine nič, v obleki 14 goldinarjev in 21 krajcarjev vrednosti, v perilu 21 goldinarjev 21 krajcarjev, v posteljnem perilu 18 goldinarjev in 30 krajcarjev, v posodi "Zinn, Kupfer und Messing" 3 goldinarje 12 krajcarjev, v pohištvu 72 goldinarjev in 49 krajcarjev in v materialu 15 goldinarjev 49 krajcarjev (200 steklenih pokrovov in ducat urnih vzmeti). Premoženje v nepremičninah - hiša št. 39 v današnji Ozki ulici, skupaj s pripadajočo mestno zemljo na Jožefevem hribu in kosom mestnega zemljišča na Otoku ob Ložnici - je bilo ocenjeno na 270 goldinarjev. Med popisom pohištva je potrebno opozoriti na veliko stensko uro, ki po vrednosti prekaša vso ostalo opremo, saj sta jo popisovalca ocenila na 20 goldinarjev. Vsega premoženja je bilo torej za 414 goldinarjev 52 krajcarjev.

Popis dolgov Josepha Knöbla je pokazal, da so le ti za malenkost večji od celotnega premoženja. Skupna vsota je znašala 415 goldinarjev in 2 in pol krajcarja. Dolgovi so se nanašali na različne posameznike iz Gradca in Celja, med največjimi upniki je bila žena Katharina Knöbl, ki ji je po poročni pogodbi pripadala dota v znesku 50 goldinarjev, zaženo v višini 50 goldinarjev in 100 goldinarjev zraven dote priženjenega premoženja. Vdova se je v korist svojih dveh mladoletnih otrok obvezala

¹ Vesna Bučič, *Ure skozi stoletja*, Narodni muzej, Ljubljana 1990, str. 7.

² Isto, str. 116 in str. 120.

³ Isto, str. 116.

izplačati 50 goldinarjev in sicer vsakemu v višini 25 goldinarjev.⁴

Situacija za vdovo Katarino ni bila rožnata: skromno premoženje, dva nedorasla otroka, dolgovi ... Izbrala je dano možnost in vnovčila največjo vrednost iz podedovanega premoženja, to je relano pravico do opravljanja malourarske obrti. Manj kot leto dni po moževi smrti je vdova sklenila poročno pogodbo z urarjem, Georgom Nigglom. Za Georga Niggla gospa Vesna Bučič navaja, da je verjetno potomec graškega urarja Niggla, priseljenca iz Friedberga na Bavarskem. Ko je leta 1796 prosil za sprejetje v urarski ceh v Gradcu, se je skliceval prav na "Knöblovo malourarsko pravico", ki si jo je pridobil s poroko Knöblve vdove. Gospa Bučič domneva, da je takrat verjetno dobil tudi mojstrski naziv.⁵

V celjskem arhivu ohranjena poročna pogodba kaže, koliko je lahko vdova Knöbl obrnila v svoj prid podedovani "Kleinuhrmacher Jus".

Glavne postavke 31. 1. 1796 pred pričami sklenjene in podpisane poročne pogodbe so bile:

Gospa Katharina ovdovela Knöbl zapiše ženinu 100 goldinarjev in "Uhrmacher Jus" kot doto.

Gospod ženin pripiše tej vsoti 400 goldinarjev; oboje, doto in priženilo, skupaj 500 goldinarjev in "Uhrmacher Jus", deduje preživeli, s tem, da so otroci umrlega izključeni iz dedovanja.

Gospa nevesta prenese z dnevom sklenitve pogodbe na ženina v nepreklicno last nepremično in premično premoženje, ki ga je podedovala po možu Josephu Knöblu in je zapisano v inventarju z dne 14. aprila 1795, "cum onore et honore".

V povračilo obljubi ženin prostovoljno izplačati otrokoma iz prvega zakona vsakemu 25 goldinarjev; ker pa je hči Katharina umrla, pripada še živečemu sinu iz prvega zakona po imenu Joseph Knöbl, tudi delež umrle, skupaj torej 50 goldinarjev.

Poleg tega se ženin obveže, da bo priženjenemu sinu Josephu brez odškodnine preskrbel vse za urarsko obrt potrebno orodje, ko bo ta kot urarski pomočnik odpotoval v tujino.

V primeru, da se v zakonu rode otroci, naj bo ob smrti ene ali druge strani preživeli z otroki enak dedič.

V primeru, da v zakonu ne bi bilo otrok, je preživeli univerzalni dedič umrlega, le da mora v slučaju, da je ženin tisti, ki bo preživeli, sinu iz prvega zakona iz zapuščine matere in tokratne neveste, izplačati nujni delež.⁶

Skrbno sestavljena poročna pogodba je predvidela vse možne življenske situacije in zagotovila Georgu Nigglu toliko željeni "Kleinuhrmacher Jus", izključila sina kot pretendenta na to pravico, Knöblovi vdovi ohranila pridobljeni status in ji odvzela skrb za sina. Kratka opazka iz mrtvaškega lista ob smrti Katharine Knöbl da vedeti, da se je tudi Josef Knöbl mlajši posvetil urarstvu in se uveljavil kot meščan in izdelovalec malih ur v Münchnu.⁷

Georgu Nigglu se je poroka hitro obrestovala. Brez dvoma je postal ugleden meščan, saj ga kot pričjo najdemo na številnih dokumentih, testamentih in poročnih pogodbah. V letih od 1806 do 1809 je zasedal mesto župana.⁸ Pojavi se tudi kot lastnik hiše št. 91 na eminentnem Glavnem trgu v Celju v letih 1800 - 1810.⁹

25. 2. 1814 je Katharina Niggel umrla. Očitno se v zakonu z Georgom Nigglom ni rodil noben otrok in mož nastopa kot univerzalni dedič premoženja. Zanimiv popis Katharinine zapuščine, ki je bil sestavljen 5. septembra 1814 leta in ga je podpisal Georg Niggel, razkriva razmeroma skromno premoženje, obstoječe iz osebne garderobe in opremljene postelje v skupnem znesku 304 goldinarjev. Postelja z vso potrebno opremo je veljala 50 goldinarjev, med oblekami pa našteva popisovalec 6 sukenj in kril v vrednosti 74 goldinarjev, 2 žametni avbi, 4 pare lanenih rjuh, 4 prte, 6 serviet, 6 robčkov in 12 srajc. Glede na sklenjeno poročno pogodbo je doto skupaj z zaženilom v vrednosti 500 goldinarjev in pravica do urarske obrti pripadla možu, Georgu Nigglu. "Uhrmacher Jus" je ocenjen v višini 100 goldinarjev.¹⁰

Georg Niggel po smrti Katharine ni okleval. Po preteku leta je že sklenil novo poročno pogodbo, tokrat z devico (deklico?)¹¹ Anno Stichelberger.

V 20 letih bivanja v Celju si je Niggel ekonomsko opomogel, saj navede vrednost svojega premoženja v višini 4300 goldinarjev dunajske veljave.

Poročna pogodba, sklenjena 5. februarja 1815, je vsebovala varnostno klavzulo, namreč, da postane veljavna šele po duhovnikovem blagoslovu ("priesterlichen Einsegung"). Za razliko od ostalih poročnih pogodb v tem primeru sestavljalec po-

⁷ Isto.

⁸ Andreas Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli, Graz 1909*, str. 334.

Opomba: A. Gubo zapiše sicer priimek Georg Nickel, vendar gre za uradniško različico priimka Niggel, ki se pojavlja tudi v ostalih dokumentih. Naš mojster se je sam skoraj dosledno podpisoval Niggel.

⁹ Janko Orožen, *Posestna in gradbena zgodovina Celja, Celje 1957*, str. 22.

¹⁰ ZAC, f. Magistrat Celje, AŠ 9, s. Catharina Niggel.

¹¹ Originalni zapis v poročni pogodbi je "Jungfrau" in ga Anton Alois Wolf v slovarju iz leta 1860 prevaja kot devica.

⁴ Zgodovinski arhiv Celje (v nadaljevanju ZAC), f. Magistrat Celje, AŠ 5, s. Josef Knöbel, *Inventarium*, 14. 4. 1795.

⁵ Vesna Bučič, *Ure ...*, str. 120.

⁶ ZAC, f. Magistrat Celje, AŠ 9, s. Catharina Niggel.

godbe pri nevesti ne zapiše matere in očeta, tako, da ne moremo razbrati njenega socialnega statusa.

Poglavitne postavke poročne pogodbe med bodočima zakoncema so bile sledeče:

Nevesta prinese v zakon doto v vrednosti 200 goldinarjev dunajske veljave (v nadaljevanju d. v.).

Ženin doda 300 goldinarjev d. v. in realno malo urarsko pravico kot zaženo; doto, zaženo in malourarska pravica pripadejo preživeli stranki z ali brez krvnih dedičev.

Ženin obljubi svoji ljubljeni nevesti za poročno obleko in jutrnino izročiti 200 goldinarjev d. v.

Vse premoženje, ki ga bo ena ali druga stranka tekom zakona pridobila ali podedovala in bo ob smrti ene ali druge stranke presegalo obstoječe premoženje v znesku 4300 goldinarjev d. v. se smatra kot skupno dobro in se razdeli na enaka dela.

V primeru, da v zakonu ne bo otrok, pripada preživeli stranki polovica zapuščenega premoženja v last, z drugo polovico pa razpolaga vsaka stranka po svoji volji.¹²

Ob primerjanju obeh poročnih pogodb se nehote vsiljuje občutek, da je bil drugi zakon s strani Niggla zelo zaželen in da je bila tokrat nevesta tista, ki je postavljala pogoje. Kakorkoli že, zakonska sreča novoporočencev ni dolgo trajala. 3. januarja 1816 je Anna Niggel umrla in možu zapustila tri tedne starega sina Karla. Umrla je brez testamenta in 22. januarja je Vinzenz Pototschnig, inventurni komisar, napravil popis pokojničnega premoženja (obligacije, nakit, obleke, perilo) v vrednosti 619 goldinarjev 34 krajcarjev. Od tega je na osebno garderobo in nakit odpadlo 455 goldinarjev 37 krajcarjev. Detajlni popis zapuščine in licitacijski zapisnik kažeta, da je bila garderoba pokojne mnogoštevilna, po zadnji modi in odlične kakovosti. V primerjavi z zapuščinskimi inventarji ostalih meščanov izstopa tudi količina pokojničnega nakita: dva para zlatih uhanov, osem zlatih prstanov, niz granatov in okrasni trak s sedmimi biseri. Nakit in obleko, vključno s perilom, so prodali na licitaciji, 23. februarja 1816 leta in iztržili 664 goldinarjev 41 krajcarjev. Med številnimi

meščankami, ki so sodelovale na licitaciji, najdemo tudi vdovca Niggla, ki si je med drugim odkupil belo obleko iz atlasa, židano rutico, površnik iz kambrika in kuhinjski predpasnik.¹³ Tri mesece kasneje, natančneje 20. marca 1816, je umrl še sin Karl. Georg Niggel, urar v Celju, je bil ponovno vdovec in brez potomcev.¹⁴

Vesna Bučič v seznamu urarjev navaja v prvi polovici 19. stoletja še Jurija Niggla, ki naj bi bil omenjen pred 1850 pri nakupu kočice v Celju in naj bi bil sin Georga Niggla.¹⁵

Se je torej Georg Niggel ženil še tretjič?

ZUSAMMENFASSUNG

Die Hochzeiten des Uhrmachermeisters Niggel aus Celje

Im vorliegenden Beitrag werden zwei Heiratsverträge vorgestellt, die in den Jahren 1796 und 1815 vom Uhrmacher Georg Niggel aus Celje abgeschlossen wurden. Zum ersten Mal heiratete er die Witwe seines Celjer Vorgängers, des Uhrmachers Josef Knöbel. Auf diese Weise erlangte er das Recht auf Ausübung des Taschenuhrmacherhandwerks und den Meistertitel, lebte er doch - wie auch die anderen Handwerker jener Zeit - unter dem Druck der starren Zunftregeln. Zum zweiten Mal heiratete der bereits betagte Meister eher aus Liebe und dem Wunsch nach Nachkommen. Zu diesem Schluß verleiten uns die für die Braut ziemlich günstigen Artikel im zweiten Heiratsvertrag. Durch den Tod der zweiten Frau und des kaum geborenen Sohnes wurden seine Hoffnungen zunichte gemacht.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Vesna Bučič, *Ure ...*, str. 120.

¹² ZAC, f. Magistrat Celje, AŠ 3, s. Anna Niggel.